

Йордан Радичков

Камъни

Какво е камъкът?... В гранитните каменоломни правят павета от него, за да павират пътищата, в народните кариери народецът кърти тънки плочи и покрива с тях къщиците – ако погледнеш такава къщица, покрита с каменни плочи, тя едва се крепи на краката си, ужасно много тежи каменният ѝ покрив. През последните години изнамериха марсилската керемида – циглата, – тук и там се изпонаправиха цигларници, обаче циглата скъпа, та не може всеки да смогне да покрие с цигла къщата си. Камък много в моя берковски край, основи на къщите се правят от него, зидове и като тръгне от кариерите, застила пътищата где с павета, где натрошен на прост чакъл; и покрай самите пътища също стърчи камък да показва на пътника до кой километър е стигнал. Ако човек погледне нивиците как са се струпали една до друга и се застъпват по опашките из баирите, ще види да стърчат и там камъни – те бележат чия нивица докъде стига. В селцата на различни места са натуряни осови камъни, по тия осови камъни кантонерите дават линия за строеж на нови къщи, а така също оформят и улиците. Триангулационните знаци, наричани от народа бандери, дето стърчат по могилиците, крият в основите си също осови камъни. Много камък е пръснат и по оброчищата, а и много римски камък спи в земята ни – ту някой копач ще извади на бял свят такъв римски камък с непознати писмена, ту някъде рало ще закачи каменно изделие на римлянин.

И реките ни, ако погледнеш, и те каменни. Пролетно време пороите къртят камъни по пътя си, свличат ги с грохот по своите каменни корита, а когато водата се отцеди, в коритата остават скупчени каменни стада. Нова вода ще дойде, ще насмете стадата и ще ги подкара надолу към Дунава. Тия стада вървят тромаво, посбутват се едно-друго и спират да пладнуват на някой разлив. Моят край е пълен с такива каменни пладнища. Ако човек слезе надолу в равнината, никъде няма да срещне камък в реките – там само пясък се стеле. Водните воденици на реките постепенно са смлели нашия камък, ситното мливо лежи разстлано по бреговете. Ако той мине по меката земя на равнината, ще затъне в нея. Ако кон мине в моя край, подковите му хвърлят искри от допира с камъка. Каменен е моят край. В равнините е лесно да прокараш пътища, тръгни направо и ето ти два коловоза след тебе; и брод навсякъде ще намериш. В моя край една козя пътека да проправиш, пак тебе да се пребориш с камъка и ако луда река пресече пътя ти (а реките ни са луди и пенести, врят като мисъл), пак с камък тебе да свържеш двата бряга, за да преминеш.

Каменен край! Или, както вика Леко Алексов, това, дето го

разправят за Адам и за Ева, то е било долу, в ниското, кал в ниското, колкото щеш. Нашия Адам Бог е правил от камък и от каменното ребро на Адама е направил Евата. Та затуй мисля, че Бог е първият каменоделец. Не знам дали Бог по онова време се е катерил по козите ни пътеки под Ком и Тодорини кукли, за да търси хубав камък за Адам и Ева, не зная също тъй дали е и първият каменоделец, но във всеки случай зная, че Леко Алексов е първият каменоделец на градчето. Той е постоянно в мраморните кариери на Беговица, там подбира камък било за надгробни паметници, било за корита на чешми. Целият камък в гробищата е минал под неговото длето, хората отдавна станали на земя, а камъните на Леко Алексов стоят мълчаливо и неподвижно, незаличим е техният белег. Според Леко Алексов камъкът бил историята на човека, пък и на народа. Египтянинът измислил каменната пирамида срещу пясъците, каменоделецът измислил надгробния паметник, а народът от берковския край измислил каменната Грамада; кой какво мине покрай нея, хвърля камък и вика: „Проклет да е Цеко“. И хан Омуртаг, макар че е бил хан, е оставил каменна колона след себе си, за да се знае.

Леко Алексов познава душата на камъка, някаква близост има с него, както някои хора имат близост с животните или могат да хващат живи змии и да ги турят в пазвите си. Когато умря протосингелът на градчето, протосингелшата поиска върху надгробния камък Леко Алексов да издяла ангел. За тая работа каменоделецът и вдовицата ходиха в кариерите на Беговица, за да подберат камък. На вдовицата ту тоя камък й харесваше, че бил с по-тъмни жили, ту оная, че пък бил по-бляскав, но Леко Алексов само клатеше глава и отминаваше да търси други камъни. „В тоя, казваше той, няма ангел! А в тоя не само че ангел няма, но няма и корито!“

И така от камък на камък най-после той намери един хубав къс, откъртен от кариерата, преобърна го, нещо размерва наум и каза, че в тоя камък вътре има ангел. Прекараха камъка в двора на каменоделеца, той го поочука оттук-оттам с длетото и наистина отвътре се показа каменен ангел. Леко Алексов умееше да съблече камъка и да покаже какво има вътре в него. Впрочем той разбираше това още щом видеше камъка. Според него във всеки камък нещо спи – било животно, било звяр, било разпятие или човек. В нашите кариери предимно звяр и добитък спи, но има такива кариери, дето спят само човеци – мъжки човеци, женски човеци... Има каменоделци – те само с това се занимават – махат черупките и изваждат от тях човеците, а народът се трупа и гледа.

У нас обаче – предимно звяр и добитък, и тоя ангел за

протосингела. И досега ангелът си стои в гробищата, не е кой знае какъв ангел, да кажеш, ама при нашата беднотия все пак е ангел.

Лекоалексовата каменоделница беше на открито, в двора. Дворът беше наклонен към улицата, тъй че човекът виждаше като на длан всичко, което можеше да се случи на тая улица, макар че на нея почти нищо не се случваше. Той виждаше как сутрин рано народецът отива към фурната на Ангел Кодов да вземе хляб, после оттук минаваха циганите кестенари с дълги прътове на рамо, налбантинът вдигаше кепенците и почваше да подковава добитъка, шивачът разпалваше въглищата в ютията с един кюнец, турен на нея, за да може ютията да има по-голяма тяга, коларо-железаря т по цял ден кънтеше по наковалнята, а когато не ковеше желязо, боядисваше ритли и ги изправяше пред работилницата да съхнат. До Леко Алексов беше грънчарницата на Флоро. Флоро въртеше грънчарското колело, сушеше съдовете, шареше ги или палеше своята пещ, за да опече било гърне, било паница, било стомна. После изчезваше с дни, защото обикаляше селцата на околията и продаваше столката си.

Като продадеше хляба от фурната, Ангел Колов тръгваше по улицата, при тоя еснаф ще се отбие, при друг ще се отбие на приказка, тук ще изпуши цигара, там ще поседи. При Леко Алексов той също се спираше, само че до оградата. Подпре се с лакти на оградата, побъбрят едно-друго. Леко Алексов го кани да влезе, но хлебарят поклаща глава – не обича да гледа каменни кръстове, а и много каменна люспа хвърчи изпод длетото, може някоя люспа да ти влезе в окоето. „Истина е – казва Леко Алексов, – камъкът не е като да месиш тесто, с голи ръце да го правиш на хлябове. С голи ръце не можеш да излезеш срещу камъка. Чук требе тук, стоманено длето требе! Като го натиснеш камъка със стомана отгоре, да видиш как и той става по-мек от тестото и те слуша.“ – „Така е, така е!“ – казва Ангел Колов и си отминава по пътя.

И женицата му минава по два пъти по улицата, ходи в комисарство-то да носи купони за отчитане. „Помози бог, Леко!“ – казва женицата. – „Дал бог добро, Василке!“ – казва Леко Алексов !и с едно око я изпраща, а с другото гледа да не би длетото да осакати камъка. Вечер Милойко се връща с катърите, три товара дърва кара, понякога гъби ще принесе, понякога носи голяма прахавица и се заиграва с децата. Децата подкачат по улицата на един крак, подръпват катърите за опашките, а Милойко изведнъж се обърне и каже „пух!“ с прахавицата. Прахавицата хвърля дим в очите на децата, те се разбягват, но лека-полека пристъпват пак зад него и пак подръпват опашките на катърите. И Милойко пак

„пух!“ с прахавицата.

Всичко това Леко Алексов го вижда от своята каменоделница. Всичко е като на длан, животоцът наоколо е пред очите на всички. Но животът на камъка е видим само за очите на Леко Алексов, щото такъв е занаятът на човека и той единствен в градчето познава душата на камъка. Всичко останало е видимо за очите на всички.

Когато полицията подпали фурната на хлебаря и вътре в нея изгоряха живи Василка и Ангел Кодови, целият градец се беше струпал на улицата да види. Полицията стоеше с карабини срещу народа, да не би някой да се втурне да гаси, народът стоеше скупчен, озарен от пламъците, и Леко Алексов също стоеше сред народа и чуваше как издрънчаваше върху камъните някой изпуснат съд, донесен за гасене на пожара. Тук кофа издрънчаваше по калдъръма, там бакърен котел изгърмяваше глухо, от тия удари на празните съдове на Леко Алексов взе да му прилошава. Прилошаваше му и по-късно, когато стоеше на колене и дялаше камъка, и щом погледнеше над оградата, виждаше черната купчина на пепелището. Циганите все тъй минаваха на тълпи нарамили прътове, но като приближеха фурната, млъкваха. И Милойко вече не свалеше големи прахавици от Балкана, а и децата не подтичваха да дърпат опашките на катърите му.

Нощем Леко Алексов позаслушваше бученето на реката, слухът му долавяше каменно скърцане. Той знаеше, че големите стада на камъка пътуват, блъскайки се надолу към равнината. Някакъв страх усещаше от това пътуване и някаква злоба го обземаше към камъка. Защото всичко се бои на тоя свят, всичко се бои от времето, само камъкът не се бои. Той не знаеше древната поговорка, че всичко се бои от времето, но времето се бои от пирамидите, обаче мисълта му се луташе някъде близко около тая поговорка. Сутрин излизаше озлобен на двора и с озлобление почваше да дяла камъка. Живяха хора отсреща, димеше фурна отсреща и цялата улица сутрин миришеше на пресен хляб. Няма фурна сега, няма хора, ветровете разнесоха пепелта, дъждовете отмиха въглищата и отдолу остана да стои една купчина опушен камък. Кой смахнат е измислил камъкът Да надживява човека!

„Надживява ни камъкът, Милойко! – оплаква се Леко Алексов, когато Милойко мине привечер с катърите. – Цял живот се боря с него, но някой ден си зная, че ще ме надвие!“ – „Ами тя тъй е!“ – казва му Милойко и продължава по пътя си. „Какво беше Стрезов?“ – мисли си Леко Алексов. – Стрезов беше страшилище, ама на, гръмнаха го оная нощ от фурната на Ангел Колов и няма вече страшилище. Аз му издялах

паметник, ама паметникът не е страшилище, мъртва работа е това камъкът, то е белег само от човека.

Подир Девети септември, доста късно, струва ми се, почти в самия край на Втората световна война, наши доброволци вече почнаха да се връщат от фронта, появиха се доста войнишки униформи в градчето, именно тогава се заговори за паметник на бай Ангел Хлебаря.

Леко Алексов сам поиска да избере камък, отидоха с Милойко в кариерите на Беговица. Той не одобри това, което работниците бяха извадили от кариерата. поиска да взривяват отново. Каменарите заредиха барут, изпокриха се, най-гърлестият от тях почна да вика: „Бомбаа! Бомбаа!“, да не би да се зададе човек по пътя и да стане жертва. Бомбата изгърмя глухо „рррп!“, много камък изкърти и като го огледа Леко Алексов, отбра най-после това, дето му требеше, натовариха го и го свалиха с Милойко. „Аз съм обещал на Ангел да направя паметник като Тодорини кукли и ще го направя, щото той ни е герой на градчето. Па и не само в градчето, нека го знаят на сто километра околоръст.“ Милойко вдигна ритлата на каруцата, за да пребътнат камъка, и говори:

„Изяде го някой бай Ангел, и стрина Василка изяде, ама още не може да се разбере кой ги изяде.“ – „Това без чуждо око не е станало“ – казва Леко Алексов и подлага железния лост под камъка, та да го пребътнат.

Камъкът се преобръща от каруцата, с глух тътен пада на земята, земята под него леко потреперва. „Много голям е тоя камък – вика Милойко, – не знам дали ще можеш да се пребориш с него!“ – „А, – позасмива се Леко Алексов, – не се е родил още такъв камък, дето да не мога да се преборя с него. Докато са здрави ръцете и могат да държат чука и длетото, не се боя аз от камъка!“

Милойко туря свалената ритла, шибва катърите с камшика, каруцата му почва да подскача по камъните из улицата. Леко Алексов свирука, обикаля камъка, размерва го с метър два или три пъти и го преобръща с лоста, подглави го хубаво и почна да дялка. Каменна люспа хвърчи наоколо, каменоделецът при-мижава с очи, да не би да хвъркне люспа в очите му. Той дяла и попоглежда по улицата. По улицата се задава Василка – отнася купоните в комисарството. „Помози Бог, Леко!“-казва женицата. – „Дал Бог добро, Василке“ – отвърща наум Леко и внимава да не би длетото да осакати камъка. Женицата изчезва, преди още да е стигнала до завоя, улицата стои празна, като че чака някой да влезе в нея и да мине по каменния й калдъръм. Леко Алексов оставя чука и длетото върху камъка, вира се над оградата, чака и той нещо да се зададе

по улицата. Целият еснаф спира работата си, застава пред работилниците и гледа, обърнат все на една страна.

По улицата се задават стражари, начело със Стрезов вървят, без да поглеждат встрани, и стигат право при фурната на Ангел Колов. И щом Стрезов почуква на вратата на фурната, гръмва пищов, Стрезов пада по очи, другите стражари веднага изправят стълби – стълба до стълба – и заковават всички прозорци на фурната. И щом заковават прозорците, всички плисват по една тенекия газ върху фурната и фурната изведнъж пламва. Пламва и се овъглява, като мигновение, колкото да трепнеш с очи ... Леко Алексов трепва с очи и кога гледа отново към фурната, там вижда да стои само купчина опушени камъни, Върху камъните седи бай Ангел, изправя се, както си е с престилката, и тръгва по улицата. „Влез, влез. Ангеле!“ – подвиква Леко Алексов, но Ангел Колов не влиза в двора му, ами се подпира с лакти на оградата. „Не обичам да гледам каменни кръстове, Леко – казва хлебарят, – а и много каменна люспа хвърчи изпод длетото ти, може някоя люспа да ми влезе в окоето!“ – „Истина е – казва Леко и почва да работи с длетото, – камъкът не е като да месиш хлябове. С голи ръце не можеш да излезеш срещу него. Чук тебе тука, стоманено длето тебе! Като го натиснеш камъка със стомана отгоре, да видиш как става по-мек и от тесто и те слуша.“ – „Така е, така е!“ – казва Ангел Колов и отминава по пътя, но не стига до края на улицата, ами и той пропада като Василка по средата. Леко Алексов стои на колене сред каменните люспи, въздъхва и започва отново с длетото. По обед камъкът се постопля, на пладне вече пари като въглен, не можеш да го пипнеш с пръст, навечер става прохладен.

Ден из ден паметникът се оформя, купчината от отломки край него расте всяка вечер, Милойко спира катърите до оградата и влиза в двора да види докъде е стигнала работата. Леко Алексов се изправя, поразкършва се, щото се е схванал цял ден да стои наведен над камъка, свирука с уста и оглежда мрамора. „Това ми е най-хубавият паметник – хвали се той пред Милойко, – камъкът е послушен, отстъпва меко пред длетото, все едно че дялам липово дърво. Градчето ни не е виждало такъв паметник.“

Милойко се оглежда, обикаля камъка, прави сметка колко висок ще бъде, ако се изправи, разпитва от коя страна ще се издълбаят имената, къде точно ще бъде турена звездата, къде ще е надписът: „Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира!“ – и Леко Алексов вади иззад ухото си молив и с молива горе-долу му обяснява къде ще бъде едното, къде ще бъде другото.

И излиза Леко Алексов да се поразтъпче по улицата, а кога се връща в здрача, вижда как камъкът се белее в средата на двора мълчалив и студен. Каменните отломки хрущят под нозете на човека. Те хрущят, но той не ги чува, мисълта му е някъде другаде и погледът се е откъснал от двора, мъчи се да проникне през здрача над градчето, но здрачът все повече се усилва, приближава се, плътен мрак ляга над градчето. Идва му наум тогава, че с камъка можеш да се пребориш, но с мрака не можеш да се пребориш. „Ще кажа това на Милойко утре!“ – клати глава каменоделецът и тръгва през мрака към своята къща.

Камъкът остава да лежи в двора – бледо петно, което смуче студ от планинския мрак.

На другия ден, преди Милойко да се зададе по улицата с катърите, Леко Алексов видя, че хлебарят и неговата жена тръгнаха към оградата му. Хлебарят вървеше напред, нарамил дългата хлебарска лопата, а жената вървеше няколко крачки зад него, пъхнала ръце под престилката. Хлебарят спря до оградата, изправи лопата нагоре, държеше я с две ръце и същевременно се подпираше на нея; широката ѝ част стърчеше в синьото небе като гребло, сякаш всеки миг човекът щеше да загребе синината на небето и да заплува нанякъде със своята лопата. Но той ни загреба, ни заплува нанякъде, ами стоеше до оградата, до него мълчеше женицата и двамата гледаха вторачено издялания камък в краката на Леко Алексов. Каменоделецът точеше длетото си, требеше да туря писмената върху паметника, та хлебарят и неговата жена гледаха през оградата как ще бъдат издълбани имената им за вечни времена от Леко Алексов и как през вечните времена народът от градчето ще чете тези имена, а и народецът от селата също, когато идва в пазарен ден с каруците си.

Милойко и той се зададе, спря катърите до оградата, но не остана на улицата, ами влезе в двора. Искаше да види отблизо как ще се дълбаят имената върху камъка. „Скръц, скръц!“ – скръцаше длетото върху точилката. Леко Алексов го опита на палеца си. „Като бръснач стана!“ – каза той на Милойко и застана на колене пред паметника. Погледна веднъж само към улицата, хлебарят и жената стоеха все на част към небето, два пъти по-висока от къщите.

Като се убеди, че всички са тука, Леко Алексов плю на дланта си, хвана чука, примижа с едното око и удари върху длетото. В същия миг се чу трясък и камъкът се разцепи, сякаш гръм го беше ударил в сърцето. „А!“ – каза Леко Алексов и изпусна чука. Милойко трепна, вгледа се в разполовения камък, погледна в побелялото лице на човека, застанал на колене до камъка; лицето бе станало по-бледо от камъка. И очите на

човека бяха станали някак каменни, а безкръвните уста нещо се мърдаха, но Милойко не разбра дали оня искаше нещо да каже или четеше безгласна молитва.

Милойко взе да отстъпва през купчините от каменни люспи и можа само да каже: „Не може ръката на предателя да не трепне, кога се допре до името на героя!“

Чу ли или не чу Леко Алексов? Не зная дали той чу, но зная, че когато погледна, до оградата ги нямаше ни хлебарят, ни неговата женица. По улицата отгърмяваха железни шини – туй, изглежда, беше Милойковата каруца, ама тя не се виждаше. Каменоделецът виждаше пред себе си само разполовения камък и по улицата една самотна хлебарска лопата, два пъти по-висока от къщите. Лопатата вървеше изправена с широката част нагоре, като че загребваше от небето. Тя вървеше по улицата нагоре към кариерите, гърлест глас викаше: „Бомбаа! Бомбаа!“, чу се взривът в кариерите, но дървената хлебарска лопата не трепна, а продължи да се отдалечава по пътя си и колкото повече се отдалечаваше, толкова повече едреше. Леко Алексов стоеше на колене пред разломения камък, почна да скимти, а самотната хлебарска лопата се отдалечаваше и едреше.

КРАЙ

© 1980 Йордан Радичков

Източник: <http://bezmonitor.com>
Сканиране и разпознаване: Виктор, 2002

Публикация:

Йордан Радичков, ПЕДЯ ЗЕМЯ, Разкази

Редактор Цветан Николов

Технически редактор Таня Янчева

Коректор Красимира Костова

Дадена за набор на 13. IX. 1979 г.

Формат 32/84/108 Тираж 30 650 екземпляра

Печатни коли 16 Издателски коли 13,44

Подписана за печат на 16. I. 1980 г. Излязла от печат на 28. I. 1980 г. Цена с подвързия
– 1,93 лв. Цена с подвързия – 1,35 лв.

ДП „9 септември“ – София Поръчка 1302

Профиздат 1980

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/2347>]